

BİBLİYOGRAFİK KAYITLAR İÇİN İŞLEVSEL GEREKLER (FRBR)

Nevzat ÖZEL*

Giriş

Bilgi kaynaklarının türü ve sayısında yaşanan sürekli artış, bilginin ve bilgi kaynaklarının düzenlenmesi gerekliliğini doğurmuştur. Bu doğrultuda kataloglama ve sınıflama kuralları oluşturularak kullanıcıların bilgi kaynaklarına kolaylıkla erişebilmeleri amaçlanmıştır. Kullanıcılarla bilgi kaynakları arasında köprü görevini gören kütüphane katalogları bu amaca hizmet etmiştir. Kart kataloglarla başlayan bu hizmet, teknolojinin gelişmesiyle birlikte yerini çevrimiçi kataloglara bırakmıştır. Kataloglama ve sınıflama kurallarının da teknolojiyle beraber gösterdiği gelişme, kütüphanelerin bu duruma karşı uyum sağlama zorunluluğunu doğurmuştur. Bununla birlikte artan bilgi kaynaklarına yönelik oluşturulacak bibliyografik kayıtların maliyetinin azaltılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Kütüphanelerin, aynı entelektüel ve sanatsal içeriğe sahip bilgi kaynaklarına farklı bibliyografik kayıtlar oluşturması, gerek zaman, gerekse maliyet açısından kütüphanelere yük getirmektedir. Öyle ki OCLC'nin (*Online Computer Library Center*) web sitesinde yer alan ve kütüphanelerin en çok satın aldığı 1000 kaynağı gösteren "Top 1000" listesinde bu durum açıkça görülmektedir. Bu listede birinci sırada yer alan İncil'e sahip 796.882 kütüphane bu kaynak için toplam 93.567 farklı bibliyografik kayıt hazırlanmıştır. Aynı şekilde on üçüncü sırada yer alan Kur'an için 37.080 kütüphane, aynı kaynak için 2692 farklı bibliyografik kayıt oluşturmuştur (OCLC, 2005). Örnekte de görüldüğü gibi kataloglama ve sınıflama işlemleri sırasında, birbirinden farklı olmayan bilgi kaynakları için gereksiz bibliyografik kayıtlar oluşturulmaktadır. Dolayısıyla aynı bilgi kaynağına sahip kütüphane sayısının artması, o bilgi kaynağına ait bibliyografik kayıtların sayısının da artmasına neden olmaktadır (Tonta, 2005). Bu durum kütüphane kataloglarını kullanarak bilgi kaynaklarına ulaşmak isteyen kütüphane

---

* Arş. Gör.; Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Beytepe 06532 Ankara (nozel@hacettepe.edu.tr).

kullanıcılarına olumsuz yansımaktadır. Günümüzde, bilgi kaynaklarının düzenlenmesi işlemlerinde kullanıcıların ön plana alınması ve kütüphane katalogların daha işlevsel hale getirilmesi önem kazanmıştır. Bu nedenle, IFLA'nın (*International Federation of Library Associations*) kataloglama birimi, kütüphane kataloglarının işlevselliğini artırmak amacıyla 1997 yılında "*Functional Requirements for Bibliographic Records*" (FRBR) adıyla bir rapor hazırlayarak kavramsal bir model önermiştir.

FRBR kavramsal modeli, veri tabanı yönetim sistemlerinde kullanılan Varlık-İlişki (*Entity-Relationship*) Modeli doğrultusunda geliştirilmiştir. Burada varlık, somut veya soyut kavram ve nesnelere olarak tanımlanabilir. Örneğin varlık, bir kitap, dergi, CD veya kişi olabilir (Zaiane, 1995). FRBR kavramsal modelinde, farklı seviyelerdeki farklı varlıklar arasındaki ilişkilerin ortaya konulması önemlidir. IFLA'nın kavramsal model çalışmasında, bibliyografik kayıtlar için işlevsel gerekler, kullanıcıların kütüphane katalogları veya ulusal bibliyografyaları kullanırken gerçekleştirdikleri; bulma, belirleme, seçme ve sağlama görevleri açısından tanımlanmaktadır (IFLA, 1998, s. 8–9).

- **Bulma**; kullanıcıların, arama ölçütlerini karşılayan bilgi kaynaklarını, bibliyografik kayıtlardaki verileri kullanarak bulması,
- **Belirleme**; erişilen verileri kullanarak bir varlığın belirlenmesi (Örneğin, bir kayıta tanımlanan belgenin, kullanıcının istediği belge olup olmadığının belirlenmesi veya aynı eser adını taşıyan kayıtların birbirinden ayrılması),
- **Seçme**; kullanıcıların gereksinimlerini karşılayan varlığın veriler kullanılarak seçilmesi (Örneğin, kullanıcının anladığı dildeki metnin seçilmesi veya kullanıcının sahip olduğu donanım ve yazılıma uygun bir bilgisayar programının seçilmesi),
- **Sağlama**; tanımlanan varlığın verilerin kullanılmasıyla sağlanması (Örneğin, uzak bir bilgisayarda depolanmış elektronik bir belgeye erişilmesi veya bir kütüphane dermesinde bulunan bir kitabın ödünç alınması için istekte bulunma).

Varlıklar

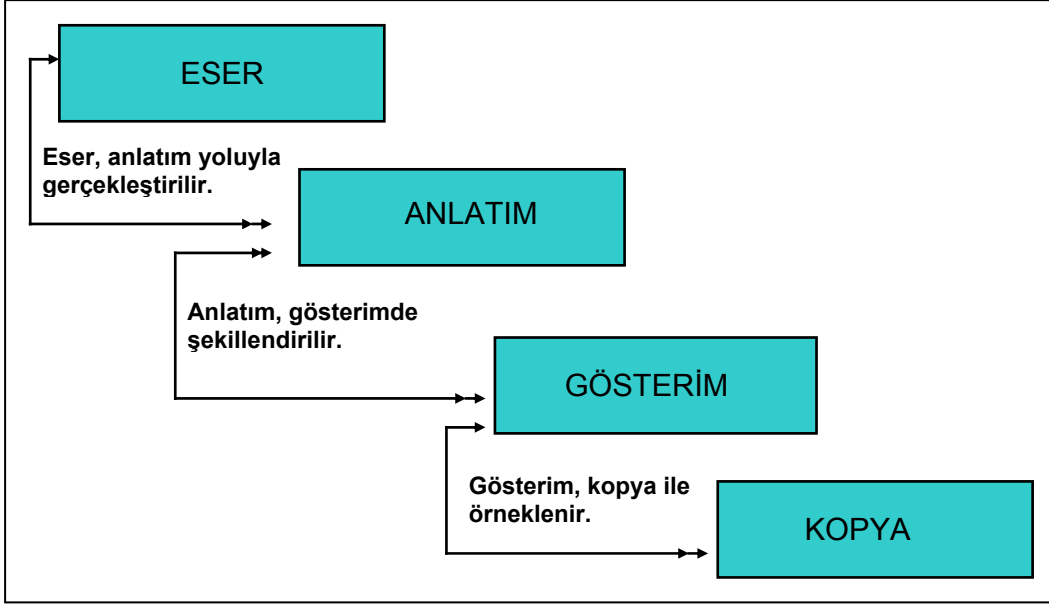
Kütüphaneler için varlık, bibliyografik veri tabanlarında yer alan ve kullanıcıları ilgilendiren kavramlar veya nesnelere olabilir (Tonta, 2005). IFLA'nın önermiş olduğu FRBR kavramsal modelinde varlıklar üç gruba ayrılır.

Birinci Grup Varlıklar: Bibliyografik kayıtlarda tanımlanan entelektüel veya sanatsal çabaların ürünleri bu grupta yer alır ve dörde ayrılır (IFLA, 1998, s. 12–13):

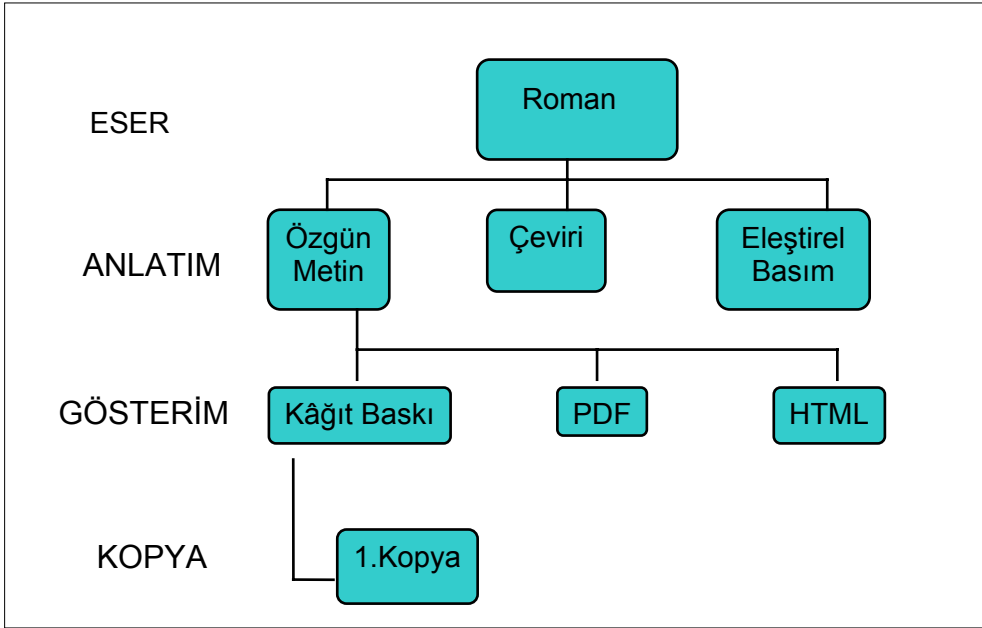
- a) **Eser:** Entelektüel veya sanatsal yapıt (Yaşar Kemal'in Ağrı Dağı Efsanesi; Mozart'ın 14 no'lu piyano sonatı)
- b) **Anlatım:** Bir eserin entelektüel veya sanatsal gerçekleştirimi (Ağrı Dağı Efsanesi'nin İngilizcesi; Awadagin Pratt tarafından gerçekleştirilen 14 no'lu piyano sonatı)
- c) **Gösterim:** Bir eserin anlatımının fiziksel olarak şekillendirilmesi (Ağrı Dağı Efsanesi kitabının 1975 yılında Collins and Harvill Press tarafından yapılan baskısı; Pratt'ın gerçekleştirdiği 14 no'lu piyano sonatının EMI Classics tarafından 2001'de yayınlanan CD versiyonu).
- d) **Kopya:** Bir gösterimin tek bir örneği (Collins and Harvill Press tarafından yapılan Ağrı Dağı Efsanesi kitabının Kadir Has Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki bir kopyası; Pratt tarafından gerçekleştirilen 14 no'lu piyano sonatının EMI Classics tarafından 2001'de yayınlanan CD versiyonunun Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Müzik Odası'ndaki bir kopyası).

Şekil 1'de, birinci gruptaki varlıkların birbirleriyle ilişkilerinin nasıl olduğu görülmektedir. Bir eser, bir veya daha fazla anlatım yoluyla gerçekleştirilebilir fakat bir anlatım, yalnız bir eserin gerçekleştirimidir. Bir anlatım, bir veya daha fazla gösterimde şekillendirilebildiği gibi bir gösterim de bir veya daha fazla anlatımı şekillendirebilir. Bir gösterim, bir veya daha fazla kopyayla örneklenebilirken bir kopya sadece bir gösterimi örnekleyebilir (IFLA, 1998, s.13).

Şekil 2'de ise, birinci grup varlıkların hangi düzeylerde olduğu ortaya konulmuştur. FRBR kavramsal modelinde, birinci grupta yer alan varlıklardan “eser” ve “anlatım” olarak tanımlananlar **entelektüel ve sanatsal içeriği**, “gösterim” ve “kopya” olarak tanımlananlar ise **fiziksel biçimi** yansıtır (IFLA, 1998, s.12).

Şekil 1: 1.Grup Varlıklar ve İlişkiler (IFLA, 1998, s.13)

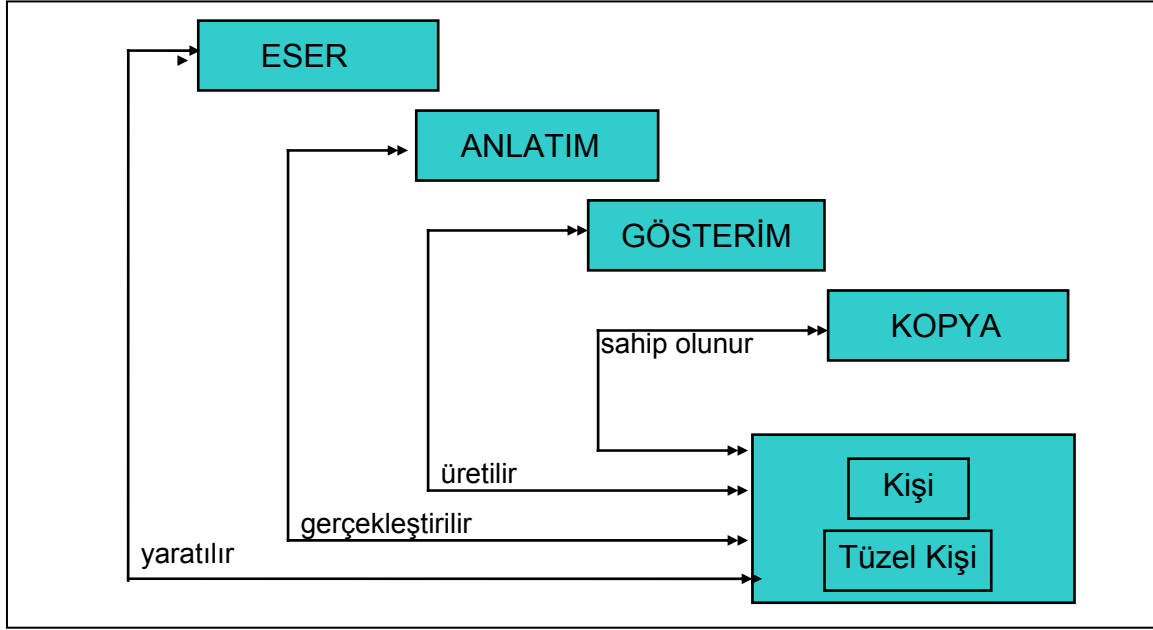

Şekil 2: FRBR Birinci Grup Varlık Düzeyleri (Tillett, 2004, s.8)

İkinci Grup Varlıklar: Birinci gruptaki varlıkların entelektüel veya sanatsal içeriğinin yaratılması, fiziksel üretimi, dağıtımı veya korunmasından sorumlu olanlar FRBR kavramsal modelinde İkinci Grup varlık olarak tanımlanır. Bu gruptaki varlıklar ikiye ayrılır (IFLA, 1998, s.13):

- a) Bireysel olarak kişiler
- b) Tüzel kişiler

Şekil 3, birinci ve ikinci gruptaki varlıkların birbirleriyle olan ilişkilerini göstermektedir. Bir eser, bir veya daha fazla kişi ya da tüzel kişi tarafından yaratılabilir. Bir anlatım, bir veya daha fazla kişi ya da tüzel kişi tarafından gerçekleştirilebilir. Bir gösterim, bir veya daha fazla kişi ya da tüzel kişi tarafından üretilir. Bir kopyaya bir veya daha fazla kişi ya da tüzel kişi sahip olabilir (IFLA, 1998, s.13–14).

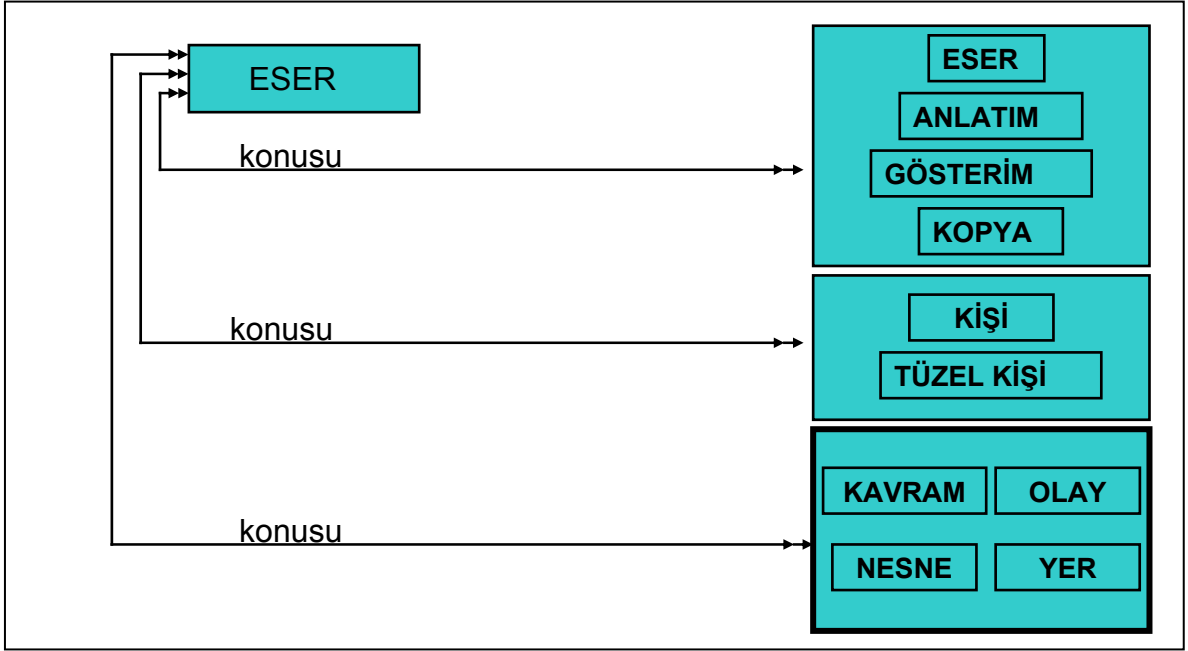
Şekil 3: İkinci Grup Varlıklar ve Sorumluluk İlişkileri (IFLA, 1998, s.14)

Üçüncü Grup Varlıklar: Bu gruptaki varlıklar, eserlerin konularını temsil ederler ve dörde ayrılırlar:

- Kavram (soyut fikir veya düşünce)
- Nesne (maddi bir şey)
- Olay (bir eylem veya vaka)
- Yer (bir mekân)

Şekil 4'te üçüncü grupta yer alan varlıkların birbiriyle ilişkileri ortaya konulmaktadır. Bir eser; bir veya daha fazla kavram, nesne, olay ve/veya yer konusunda olabilir. Aynı şekilde bir kavram, nesne, olay ve/veya yer bir veya daha fazla eserin konusu olabilir. Bir eser, bir veya daha fazla eser, anlatım, gösterim, kopya, kişi ve/veya tüzel kişi konusunda olabilir (IFLA, 1998, s.16). Üçüncü gruptaki

varlıkların kendi aralarında kurulan ilişkiler sayesinde bir konuyla ilgili tüm eserler bir arada toplanabilirler.

Şekil 4: 3. Grup Varlıklar ve Konu İlişkileri (IFLA, 1998, s.15)

Özet olarak FRBR kavramsal modelince tanımlanan ve ilişkilendirilen tüm varlıklar sayesinde aynı entelektüel ve sanatsal içeriğe sahip eserlerin bir araya gelmesi mümkün olmaktadır.

FRBR Kavramsal Modelinin Yararları

IFLA'nın FRBR kavramsal modelinin kütüphaneler ve kullanıcılara yönelik birtakım yararları söz konusudur. Bu yararlar:

Genel Açıdan

- Kullanıcıların bilgi kaynaklarını verimli şekilde kullanmalarını sağlar.
- Bir bibliyografik kayıta neyin önemli olduğunu açıklar.
- Metadata veya geniş kayıt setlerinin yapılandırılması için düzenleme ilkelerini açıklar.
- Bilgi kaynakları arasındaki ilişkilerin önemini vurgular.
- Kuralların ve uygulamaların yeniden değerlendirilmesini sağlar.

- Kataloglama kurallarında uygunluk ve tutarlılığı sürdürmek amacıyla anlaşılabilirliği artırarak kavramsal bir çerçeveye sunar.
- Paylaşılan, genişletilmiş ve korunan bir model sunar (Oliver, t.y., s. 31–32).

Kullanıcılar Açısından

- Kullanıcıların aynı entelektüel ve sanatsal içeriğe sahip bilgi kaynaklarının bir arada görme olanağı vardır.
- Bilgiyi daha kolay bulma durumu söz konusudur.
- Tek bir eserin farklı anlatımlarını kolayca görebilme olanağı vardır.
- Bütün gösterimlerin kolayca bulunması mümkündür.
- Birbiriyle ilişkili eserler ve gösterimler arasındaki ilişkileri daha iyi anlayabilme olanağı vardır (Chachra ve Espley, t.y., Slayt no: 17).

Kütüphaneciler Açısından

Bibliyografik kayıtların düzenlenmesine yardımcı olur.

- Daha kolay kataloglama olanağı sağlar.
- Kataloglama yükünü azaltır.
  - Bütün anlatımlar için eser sadece bir kez kataloglanır.
  - Bütün gösterimler için anlatım bir kez kataloglanır.
  - Kopya kataloglama aynı kalır (Chachra ve Espley, t.y., Slayt no: 16).

FRBR Çalışmaları ve Uygulamaları

FRBR kavramsal modelinin kullanıldığı bazı uygulamalar söz konusudur. OCLC'nin Fiction Finder (<http://fictionfinder.oclc.org>) ve Worldcat, Amerikan Araştırma Kütüphaneleri Grubu RLG'nin RedLightGreen (<http://www.redlightgreen.com>), Avustralya'daki AustLit Gateway, Danimarka'daki VisualCat, Indiana Üniversitesi Dijital Müzik Kütüphanesi Projesi için Variations 2, Virginia Tech Library System-VTLS Virtua bunların belli başlılarıdır.

Kütüphanelerin oluşturdukları MARC21 (Makinece Okunabilir Kataloglama) kayıtlarını, FRBR kavramsal modeline uygun hale getirmek amacıyla OCLC, FRBR algoritması geliştirmiştir ve bu algoritma OCLC'nin web sitesinden

(<http://www.oclc.org/research/software/frbr/default.htm>) ücretsiz indirilebilir. Aynı şekilde Kongre Kütüphanesi'nin geliştirdiği FRBR Gösterme Aracı ile (<http://www.loc.gov/marc/marc-functional-analysis/tool.html>) kütüphanelerin oluşturdukları bibliyografik kayıtlar, FRBR modeline uygun hale getirilebilir.

Sonuç

Ülkemizdeki kütüphanelerin ve bilgi merkezlerinin kataloglarının FRBR kavramsal modeline uygun olmaması durumu söz konusudur. Dolayısıyla bilgi kaynaklarını kullanıcılarla buluşturma açısından büyük öneme sahip kataloglara daha işlevsel bir boyut kazandırmak önemlidir. Kütüphanelerin sahip oldukları eserlerin farklı anlatım ve gösterimlerle kütüphane kataloglarında yer alması, gerek kullanıcıların bilgi kaynaklarına kolaylıkla erişebilmesi gerekse bilgi kaynaklarının bibliyografik denetiminin daha kolay yapılması açısından büyük kolaylıklar sağlamaktadır.

1997 yılında IFLA tarafından hazırlanan FRBR kavramsal modeli, günümüzde hala önemini sürdürmektedir. Ülkemizde FRBR modelinin yeterince ele alınmadığı düşünüldüğünde, kütüphanelerimizin bu konuya karşı duyarlı olmaları gerekmektedir. Bunun için kütüphanelerimizin FRBR modelini incelemeleri ve kendi kütüphane kataloglarına uyarlamalarında fayda vardır.

Kaynakça

Chachra, V. ve Espley, J. (t.y). *Differentiating Libraries through Enriched User Searching; FRBR as the Next Dimension in Meaningful Information Retrieval*. 16 Eylül 2005 tarihinde www.vtls.com/documents/FRBR.PPT adresinden erişildi.

IFLA. (1998). *Functional Requirements for Bibliographic Records: final report*. 15 Eylül 2005 tarihinde <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.pdf> adresinden erişildi.

OCLC. (2005). *2005 Complete list*. 14 Ekim 2005 tarihinde <http://www.oclc.org/research/top1000/complete.htm> adresinden erişildi.

Oliver, C. (t.y). *Functional Requirements for Bibliographic Records: What is FRBR and why is it important?* 17 Eylül 2005 tarihinde <http://www.collectionscanada.ca/obj/014005/f2/014005-228.1-e.pdf> adresinden erişildi.

Tillett, B. B. (2004). *What is FRBR?(Functional Requirements for Bibliographic Records)*. 14 Eylül 2005 tarihinde <http://www.ala.org/ala/alcts/alctscoted/presentations/Tillett.pdf> adresinden erişildi.

Tonta, Y. (2005). Bibliyografik kayıtlar için işlevsel gerekler (FRBR) kavramsal modeli. 14 Eylül 2005 tarihinde <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/Tonta-frbr-son.pdf> adresinden erişildi.

Zaiane, O. R. (1995). *Entities and Entity Sets*. 15 Eylül 2005 tarihinde <http://www.cs.sfu.ca/CC/354/zaiane/material/notes/Chapter2/node2.html> adresinden erişildi.